

ПОКАЗНИКИ ТОЛЕРАНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

Л. Ф. ЛОЗИНСЬКА

До сьогодні серед учених не існує консолідованого підходу щодо визначення терміна «толерантність», оскільки їм доводиться стикатися з проблемою опису феномена «емпіричного» в повному розумінні даного слова. Але відсутність єдиного тлумачення, тим не менш, не заважає пошуку того єдиного, що властиве всім у розумінні даного терміна. Автори, які займаються даною проблематикою, використовують для опису толерантності різні поняття: етична норма та норма світогляду, цінність, соціальна установка, стратегія спілкування, засіб адаптації, соціокультурна складова, ідеологічний концепт, технологія і т.п. Відповідно, одним із напрямків вивчення толерантності є дослідження її показників, оскільки саме вони відображають толерантні взаємовідносини.

За останнє десятиріччя зростання темпів розвитку суспільства і трансформація суспільних ідеалів та цінностей неминуче призводять до змін особистісних структур людини і задають нові параметри соціалізації особистості. Криза цінностей, яка нині відбувається в Україні, незначна кількість позитивних орієнтирів для вибору соціальної поведінки пред'являють нові вимоги до ціннісного потенціалу кожного із нас. Толерантність передбачає реалізацію певної соціальної поведінки, яка має систему певних показників. Отже, одним із напрямків вивчення толерантності є дослідження цих показників, оскільки саме вони відображають толерантні взаємовідносини.

Питання про показники толерантності неодноразово розглядалося різними авторами (А. Асмоловим, Н. Асташовою, А. Батаршевим, О. Гривою, О. Желнович, О. Клепцовою, А. Погодіною, Г. Солдатовою, С. Соловйовою, С. Щеколдіною). Вчені характеризують показники толерантності з різних точок зору.

До завдань цієї публікації належить теоретичний огляд проблеми у вимірі особистості і дослідження толерантності за особистісними показниками. Визначення й аналіз показників толерантності дозволять нам чіткіше дослідити шляхи формування толерантної особистості майбутнього лікаря.

Спираючись на визначення поняття толерантності як «активної моральної позиції і психологічної готовності до терпимості в ім'я позитивної взаємодії з людьми іншої культури, нації, релігії, соціального середовища», А. О. Погодіна називає такі показники толерантної особистості [1]: *стійкість особистості* – сформованість соціально-моральних мотивів поведінки особистості в процесі взаємодії з людьми інших етнічних (соціальних) спільнот; *емоційна стабільність*; *доброзичливість*, *ввічливість*, *терпіння*; *соціальна відповідальність*; *самостійність*; *соціальна релаксація*; *емпатія* – адекватне уявлення про те, що відбувається у внутрішньому світі іншої людини; *чутливість партнера*; *високий рівень співпереживання*; *чемність* (поштивість); *екстравертність*; *здатність до рефлексії*; *дивергентність мислення* – здатність розв'язувати звичайні проблеми, завдання незвичним шляхом (орієнтація на пошук декількох варіантів рішення); відсутність стереотипів, забобонів; *гнучкість мислення*; *критичність мислення*; *мобільність поведінки* – здатність до швидкої зміни стратегії або тактики, враховуючи обставини, що складаються; *відсутність напруги в поведінці*; *відсутність тривожності*; *комунікабельність*; *уміння знайти вихід із складної ситуації*; *автономність поведінки*; *прогностицизм*; *динамізм*; *соціальна активність* – готовність до взаємодії в різних соціальних міжетнічних ситуаціях з метою досягнення поставлених цілей і побудови конструктивних відносин у суспільстві; *соціальна самоідентифікація*; *соціальна адаптованість*; *креативність*; *соціальний оптимізм*; *ініціативність*.

А. О. Погодіна стверджує, що позитивній толерантності відповідають три типи взаємодії. Перший тип – це діалог, в якому проявляється індивідуальність і пізнається своєрідність іншого. В структурі діалогової взаємодії переважають емоційний та когнітивний компоненти, які можуть бути охарактеризовані високим рівнем емпатії, відчуттям партнерства, вмінням прийняти його таким, яким він є, відсутністю стереотипності в сприйнятті інших, гнучкістю мислення; а також умінням розглядати свою індивідуальність, адекватно оцінювати свою особистість. Другий тип взаємодії – співпраця, що передбачає спільне визначення цілей діяльності, спільне її планування та розподіл сил. Даний рівень толерантної поведінки характеризується такими ознаками:

контактність,
доброзичливість (відсутність агресії),
відсутність тривожності,
мобільність дій,
ввічливість,
соціальна активність.

Третім видом взаємодії є опіка, що передбачає турботу, яка не принижує достоїнства того, кого опікають. Такий вид взаємодії сумісний із поняттям толерантності в тому випадку, якщо обидві сторони сприймають і терпляче ставляться одна до одної. Даний рівень толерантних відносин характеризується наступними ознаками: високий рівень емпатії, екстравертність, емоційна стабільність, соціальна активність, уміння прийти на допомогу [1].

О. В. Желнович, який займається проблемою виховання толерантності у студентів ВНЗ, визначає такі її показники:

когнітивний: прояв плюралізму думок і оцінок, відсутність стереотипів, забобонів, гнучкість і критичність мислення;

емоційний: розвинута емпатія, емоційна стабільність, доброзичливість, увічливість, терпимість, емоційна чуйність, високий рівень співпереживання до іншої людини, здатність до рефлексії, усвідомлення власних переживань;

поведінковий: прояв толерантності у висловлюваннях і відстоювання власної позиції як точки зору, толерантне ставлення до висловлювань інших, уміння домовлятися та взаємодіяти з різними іншими, конструктивна поведінка в напружених ситуаціях [2].

Дослідники толерантності здебільшого розкривають дане поняття на основі протилежного його значення «інтолерантності». Інтолерантність розглядається як якість особистості, що характеризується негативним, ворожим ставленням до особливостей культури різних соціальних груп. Не можна стверджувати, що інтолерантні відносини домінують, але їх не потрібно ігнорувати. Навпаки, необхідно вивчати їх і знаходити шляхи та засоби обмеження інтолерантних відношень і їх прояву в поведінці людей.

Зокрема, О.А. Грива виділяє певні аспекти у складі толерантної особистості і порівнює характеристики толерантної й інтолерантної особистості [3].

№	Толерантна особистість	Інтолерантна особистість
1	<i>Когнітивна складова</i>	
	Повинна знати історію та культуру народів світу, регіону, основи релігійних знань; гендерні, вікові, етнічні, соціальні відмінності; процеси, які характерні для сучасності: глобалізація, криза тощо.	Не знає, не має уяви, або має в недостатній мірі.
2	<i>Аксіологічна складова</i>	
	Повинна мати ціннісні установки на: цінність особистості та культури; паритетні, поважливі стосунки; соціальну відповідальність; подолання стереотипів; упереджень, агресії.	Не має або має в незначній мірі дані установки.
3	<i>Інструментальна складова</i>	
	Повинна вміти: вступати в контакт, взаємодіяти з іншими людьми та групами; спілкуватися з представниками інших культур; здійснювати комунікації; діяти в умовах полікультурності, в умовах гетерогенних груп; полікультурно мислити.	Не вміє чи вміє в незначній мірі
4	<i>Якісна складова</i>	
	Повинна бути: терплячою; спокійною; емпатійною; критично мислячою; соціально гнучкою; соціально перцептивною; емоційно стабільною; самостійною.	Не має уяви чи має в незначній мірі ці якості.

Як особистісна характеристика толерантність формується під впливом багатьох факторів, які визначають загальну позитивну спрямованість особистості. Серед таких показників толерантності, які дають людині можливість установлювати позитивні стосунки з іншими людьми, а також формують позитивний образ самої людини, Г. У. Солдатова і Л. А. Шайгерова виділяють такі [4]: здатність до емпатії, а також до позитивного спілкування, ментальна гнучкість, ступінь альтруїзму, ступінь толерантності до невизначеності, позитивні базові переконання.

При визначенні показників толерантності майбутніх лікарів ми розглянули різні точки зору. Робота лікаря – це особливий вид діяльності, який характеризується емоційним залученням до проблеми здоров'я оточення, передбачає постійне міжособистісне спілкування. Існування в таких

умовах потребує від спеціаліста прояву якостей, які приваблюють пацієнта. Обираючи собі лікаря, пацієнт безумовно віддасть перевагу тому, хто уважний, чуйний, викликає довіру, впевненість, уміє будувати міжособистісні стосунки. Характер соціальних контактів медичних працівників визначається їх високим авторитетом у суспільстві. Основними вимогами до працівників даної професії є здатність до співчуття, чуйність, душевна чутливість.

А. В. Батаршев виділяє такі характеристики толерантної особистості для професій системи «людина – людина» [5]: спрямованість особистості на галузь міжособистісних стосунків, високий рівень спілкування, здатність до співчуття (емпатія), здатність адекватно сприймати і оцінювати людей, чистота, чіткість та виразність мови, виражена експресія обличчя і поведінки, вміння володіти собою і допомагати людям.

С. Л. Соловйова, описуючи індивідуальні психологічні особливості особистості медичного працівника, стверджує, що для успішного здійснення своєї професійної ролі лікар повинен володіти такими характеристиками [6]:

афіліяція – потреба людини перебувати в суспільстві інших людей. Афіліяція виражається в товариськості, бажанні співпрацювати з іншими людьми. Оскільки праця лікаря передбачає різноманітні соціальні контакти, володіння цією рисою допомагає йому зберегти живе, зацікавлене ставлення до пацієнтів, бажання допомагати їм, стримує від такої поведінки, коли хворий розглядається як анатомічне тіло, частина якого потребує терапії;

емоційна стабільність, урівноваженість – допомагає лікарю уникати «психологічних зривів», конфліктів у стосунках із хворими;

емпатія – емоційне співпереживання, що допомагає встановлювати психологічний контакт із хворим, отримати повну і достовірну інформацію про нього, його стан здоров'я, вселяє впевненість у професійність лікаря та віру в одужання;

сенситивність до відкидання (відмовлення), тобто здатність сприймати негативне ставлення оточення, пацієнтів. Володіння цією рисою дозволяє лікарю коректувати свою поведінку у стосунках із хворими.

М. М. Філоненко виділяє комплекс особистісних якостей, які повинні бути у лікаря [7].

Морально-етичні якості: чесність, порядність, обов'язковість, відповідальність, інтелігентність, людяність, доброта, надійність, принциповість, безкорисливість, уміння тримати слово.

Комунікативні якості: особиста привабливість, ввічливість, повага до оточення, готовність допомогти, авторитет, тактовність, уважність, спостережливність, уміння бути хорошим співрозмовником, комунікабельність, доступність контактів, довіра до оточення.

Вольові якості: впевненість у собі, витримка, схильність до ризику, сміливість, незалежність, стриманість, урівноваженість, рішучість, ініціативність, самостійність, самоорганізація, настирність, цілеспрямованість.

Організаційні якості: вимогливість до себе і оточення, схильність брати на себе відповідальність, уміння приймати рішення, вміння правильно оцінити себе та пацієнта, вміння планувати свою роботу.

Аналіз наукової літератури показав, що серед багатьох показників толерантної особистості, можна виділити основні, взаємопов'язані між собою компоненти, за допомогою яких ми зможемо побудувати конструктивну систему підготовки майбутніх спеціалістів у медичному університеті: *терпимість* – готовність вислухати людину і пояснити без роздратованості; *поблажливність*, вибачливість до інших людей; *терпимість до відмінностей*; *цілеспрямованість*, яка є двигуном творчої активності; *допитливість* – жадоба знань; *рефлексивність* – поглиблене вивчення особистісних стосунків, достоїнств і недоліків, толерантне їх сприйняття; *наполегливість* – уміння добиватися виконання поставлених перед собою вимог; *рішучість* – спроможність не розгубитися в складних ситуаціях, уміння знаходити ефективні шляхи вирішення проблем; *самовладання* – володіння собою, своїми емоціями, вчинками; *організованість, пунктуальність; відповідальність* – прояв внутрішніх сил при прийнятті рішень, якісне їх виконання на основі варіативних підходів; *ініціативність* – бажання вдосконалювати форми діяльності; *гуманність* – увага до внутрішнього світу людини, людяність у міжособистісних стосунках, милосердя; *емпатія* – співпереживання до проблем інших людей, емоційна оцінка явищ; *перцепція* – здатність помічати і виділяти різні якості людей, емоційно оцінювати події; *гнучкість* – уміння в залежності від обставин приймати швидко і правильне рішення, правильно будувати систему відносин; *упевненість в собі* – адекватна оцінка своїх можливостей, здібностей, віра в можливість подолання труднощів; *варіативність* – багатовимірний підхід в оцінці

навколишнього середовища; *самовдосконалення*; *свобода*, яка не сприймає насильницьких заборон, виражається в дисципліні і обов'язках; *почуття гумору* – іронічне ставлення до недовладних ситуацій, вміння посміятися над собою.

Аналізуючи поняття «толерантний лікар», ми вкладаємо в нього характеристики, які відображають специфіку професійної діяльності та індивідуальні особливості медичного працівника. Дані характеристики ми розподіляємо за такими змістовними блоками:

Екзистенціальний блок. До даної групи можна віднести такі показники особистості як: позитивна Я-концепція; позитивне сприйняття Іншого; здатність до рефлексії; варіативність; яскрава індивідуальність; повага до себе та інших людей; впевненість у собі.

Морально-гуманістичний (або етичний) блок. До даного блоку належать такі якості лікаря, як: моральна стійкість; висока духовність; справедливість; правдивість; відповідальність; пунктуальність; альтруїзм; гуманність; емпатія.

Когнітивний (або пізнавальний) блок наповнений характеристиками, які можна віднести до професійних набутків лікаря, а саме: міцні теоретичні і практичні знання; ерудиція; володіння не тільки медичними, але й психологічними і педагогічними знаннями; готовність надати пацієнту вичерпну інформацію; допитливість; гнучкість та гострота мислення; самовдосконалення; зацікавленість своєю справою.

Емоційний блок, до якого належать такі показники толерантного лікаря, як урівноваженість; самовладання; життєрадісність; оптимізм; активність; енергійність; перцепція.

Мотиваційно-вольовий (або цільовий) блок включає в себе такі якості як: цілеспрямованість; наполегливість; рішучість; ініціативність;

Практичний (або поведінковий) блок передбачає реалізацію себе в навколишньому світі і характеризується такими професійними якостями лікаря, як: професіоналізм; висока кваліфікація; здатність надавати допомогу у будь-якій критичній ситуації; організованість; турбота про пацієнта; дотримання норм медичної етики.

Міжособистісно-соціальний блок включає в себе такі характеристики: терпимість; визнання та повага людей; володіння високим рівнем спілкування; здатність до співпереживання; милосердя; соціальна активність заради досягнення позитивних змін у суспільстві.

Такий підхід до класифікації культуро-значущих якостей толерантної особистості майбутнього лікаря, з урахуванням ціннісних орієнтацій, є плідним і може бути використаний у процесі підготовки майбутніх фахівців у медичному університеті.

Список використаної літератури:

1. Погодина А. А. Толерантность : Термин. Позиция. Смысл. Программа / А. А. Погодина // История (приложение к газете «Первое сентября») – 2002. Март (№11). – С. 4-7.
2. Желнович О. В. Воспитание толерантности студентов вуза : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. педагог. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» // О. В. Желнович. - Бийск, 2010.- 22 с.
3. Грива О. А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища / О. А. Грива. – К. : Парапан, 2005 – 227 с.
4. Солдатова Г. У. Психодиагностика толерантности личности / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова. – М. : Смысл, 2008. – 172с.
5. Батаршев А. В. Диагностика профессионально важных качеств / А. В. Батаршев. – СПб. : Питер, 2007. – 192 с.
6. Соловьева С. Л. Индивидуальные психологические особенности личности врача / С. Л. Соловьева. – Министерство здравоохранения РФ ГОУВПО СПбГМА им. И. И. Мечникова, Санкт-Петербург, 2001. – 55 с.
7. Філоненко М. М. Психологія спілкування / М. М. Філоненко. – Ужгород : Вид. УжНУ «Говерла», 2007. – 414 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор М. І. Сметанський.